

DOI: 10.18427/iri-2017-0028

Nemzetközi innovációk az időskorúak múzeumi tanulásának támogatásában

© Koltai Zsuzsa

Pécsi Tudományegyetem, Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar, Pécs

koltai.zsuzsa@kpvk.pte.hu

Előregedő társadalmunk új kihívásokat és feladatokat teremt a múzeumi kultúrák közvetítés számára. A demográfiai változások mind több múzeumot sarkallnak arra, hogy bővítsék egyébként is szerteágazó társadalmi feladatvállalásukat az idősök szociális elszigeteltségének csökkentését, valamint szellemi és lelki egészségük támogatását célzó programjaik révén. Az időseket bevonó múzeumi programok egyre tudatosabban alkalmazkodnak a célcsoport fizikai, lelki és szellemi igényeihez. Az idősödő társadalom eredményeként a demenciában, illetve Alzheimer-kórban szenvedő betegek arányának jelentős növekedése a 21. század egyik legsúlyosabb demográfiai kihívása lett. Új trendként jelenik meg a demens betegek, családtagjaik, illetve gondozóik múzeumi programokba való mind tudatosabb bevonása. Az időskorúakat bevonó innovatív múzeumi programok gyakran egészségügyi, szociális és oktatási intézményekkel való új típusú együttműködések révén valósulnak meg. A múzeumoknak nem csak a fizikai, de a kommunikációs és attitűdbeli gátakat is le kell bontatniuk az idősök sikeres megszólítása és bevonása érdekében. A tanulmány az időskorúak múzeumi tanulásának jellegzetességeit, az időskorúakat bevonó múzeumi programok módszertani újításait, európai és amerikai jó gyakorlatát, valamint az időseket megszólító programok révén megvalósuló intézményi kooperáció és partnerség különféle lehetőségeit tárja fel.

Az 1970-es években két szempontból is egyfajta múzeumi boom bontakozott ki nyugati világban. Egyrésztől múzeumok sokasága jött létre, másrésztől a múzeumok elkezdtek kibővíteni alaptevékenységüket és mind több, a társadalmat, illetve szűkebb lakókörnyezetüket sokféle módon támogató feladatot vállaltak fel. Az olyan hagyományos múzeumi tevékenységek, mint a gyűjtés, megőrzés, bemutatás újfajta feladatvállalásokkal egészült ki, mint pl. az idősök szellemi és pszichés jóllétének biztosítása, a családok integrációjának támogatása vagy a bevándorlók társadalmi integrációját célzó programok bevezetése.

A világ népességének előregedése nem csak gazdasági, társadalmi és kulturális szempontból meghatározó, de jelentős hatást gyakorol a múzeumok szakmai tevékenységére is. A demográfiai változások sok múzeumot inspirálnak arra, hogy olyan innovatív programokat dolgozzanak ki az idősök számára, melyek figyelembe veszik e célcsoport speciális szükségleteit és igényeit.

Az elöregedő társadalom múzeumokra gyakorolt hatása

A születések alacsony száma és a várható élettartam megnövekedése jelentős mértékben alakítja át az Európai Unió demográfiai helyzetét. Az Európa Tanács előrejelzése szerint a 65 évnél idősebbek aránya a jelenlegi 18%-ról 28%-ra, a 80 évnél idősebbek aránya pedig a jelenlegi 5%-ról 12%-ra fog emelkedni 2060-ra.¹ Hasonló trendeket figyelhetünk meg hazánkban is, hiszen a statisztikák szerint Magyarországon 1990 óta a 65 évesek és idősebbek aránya 13,2-ről 17,9%-ra nőtt. Az elöregedést jól mutatja, hogy az ország lakosságából minden tízedik lakos 70 éves vagy annál idősebb.² Bár az USA-ban a bevándorlás lassítja a társadalom elöregedését, a trendeket nem változtatja meg. Míg 1970-ben az USA lakosságának még csak 9,8%-a volt időskorú, addig az előrejelzések alapján 2030-ra 20%-ra fog növekedni a 65 évnél idősebb állampolgárok aránya. Különösen a 85 évnél idősebb népesség aránya fog növekedni a közeljövőben, hiszen az előrejelzések alapján 2050-re ez a populáció megháromszorozódik az USA-ban.³ Az elöregedés ugyanakkor nem csak Európát és az USA-t érinti, hiszen a WHO előrejelzése szerint 2015 és 2050 között a 60 éven felüliek aránya 12%-ról 22%-ra fog növekedni a világon.⁴ A múzeumi kultúraközvetítés nemzetközi trendjeiben egyre meghatározóbbak az időskorúak számára hirdett programok, hiszen ez a korosztály mind nagyobb szeletét képezi a társadalmaknak. Mivel az aktív időskorúak generációja gyakran különösen nyitott és motivált az autentikus, helyi kulturális örökség, értékek megőrzése és támogatása iránt, fontos szerepük lehet a helyi múzeumot támogató önkéntességben, illetve a helyi kulturális örökség megőrzését és a fiatalabb generációk számára való átadását célzó különböző társadalmi kezdeményezésekben. Az idős emberek múzeumokat támogató önkéntes tevékenysége gazdasági szempontból is kiemelt jelentőségű, különösen az USA-ban. Mivel a társadalom elöregedése alapvető módon alakítja át a turizmus nemzetközi trendjeit is, várható, hogy a jövőben a múzeumok mind tudatosabb szolgáltatásokkal és programkínálattal fordulnak a kulturális örökség iránt érdeklődő időskorú turisták felé.

A múzeumok mindemellett fontos szerepet tölthetnek be az ún. ageizmus, azaz az életkor alapján az időseket érintő hátrányos megkülönböztetés elleni küzdelemben. A kor szerinti diszkrimináció a munkaerő-piac mellett leginkább a médiában és gazdasági téren érinti az időskorúakat, azonban a mindennapi élet számos pontján hátrányos helyzetbe hozza az idősebb generációkat. A múzeumi tárgyakra alapozott és az idős emberek társadalmi elszigeteltségének csökkentését, szellemi és lelki jólétének támogatását célzó programok meghirdetése napjainkra mind általánosabb törekvésként jelenik meg a múzeumi munkában.⁵

¹ European Commission (2014): The 2015 Ageing Report. Underlying Assumptions and Projection Methodologies. In: European Economy 8/2014. p.20.

http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/european_economy/2014/pdf/ee8_en.pdf (2016. december 22.)

² https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/nepsz2011/nepsz_orosz_2011.pdf, p.11. (2016. szeptember 10.)

³ Ortman, Jennifer M. – Velkoff, Vitoria A. – Hogan, Howard (2014) An Aging Nation: The Older Population in the United States. Population Estimates and Projections. U.S. Census Bureau. <https://www.census.gov/prod/2014pubs/p25-1140.pdf> (2016. december 23.)

⁴ <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs404/en/> (2016. december 22.)

⁵ <https://www.museumsassociation.org/museums-change-lives/01072013-wr-wellbeing> (2016. december 23.)

Az idősbárát múzeumi szolgáltatások sajátosságai

Az időseket megcélzó innovatív múzeumi programok figyelembe veszik azokat az idősek megelégedettségét, boldogságát előmozdító tényezőket, mint a családtagokkal való közös időtöltés lehetősége, a társas interakciókra és a társadalmi szerepvállalásra való igény, vagy a valahová tartozás érzésének biztosítása. Fontos, hogy a múzeumok mind infrastruktúrájukban, mind a közvetítés módjában alkalmazkodjanak az idősebb látogatók igényeihez, biztosítsák, hogy a látogatók komfortosan érezzék magukat a látogatás során és szívesen térjenek vissza a múzeumba. Ugyanakkor az idősbárát múzeumi környezet jellemzőinek meghatározása nem egyértelmű, köszönhetően az idős populáció sokféleségének, a fizikális és kognitív különbségeknek. Az időskorú múzeumlátogatók számára a személyes, a szociokulturális és a fizikai kontextus sokszor jelentősebb mértékben határozza meg a múzeumi élmény értékelését, mint a kiállítás tényleges minősége. Az időskorú múzeumi látogatók elégedettségét jelentős mértékben növeli az igényeiknek megfelelően kialakított belső környezet és látogatói útvonal.⁶ Az akadálymentesített kiállítások létrehozása csak az első lépcsőfok. (rampák liftek, mozgólépcsők, stb.) A múzeumoknak az alábbi tényezőket is figyelembe kell venniük az idősek múzeumlátogatását támogató környezet kialakítása kapcsán: jó megvilágítás; minél több természetes fény biztosítása (a műtárgyvédelmi szempontok figyelembevételével); egyenletes járófelület; megfelelő számú ülőalkalmatosság megfelelő távolságon belül; könnyen megközelíthető mellékhelyiségek; olvashatóság- tipográfia; a szövegek hosszúsága, audio guide hallásukban korlátozottak számára, tapintható tárgyak; matt felületek; stb.

Az idősbárát múzeumoknak a megfelelő környezet kialakítása mellett valamiféle speciális jelentést kell hordozniuk az idősek számára, valamint biztosítaniuk kell a bevonódást.⁷ A múzeumoknak figyelembe kell venniük, hogy mind több idős ember keresi az olyan programokat, melyek lehetőséget biztosítanak a kognitív képességek különféle szellemi tevékenységek révén való szinten tartására, fejlesztésére. Az időseket megcélzó múzeumi programoknak mindemellett rövidebb időtartamukkal és megfizethető árukkal is alkalmazkodniuk kell az idősek igényeihez.

Mind több múzeum kínál különféle speciális programokat a múzeumot unokáikkal meglátogató nagyszülők számára, melynek következtében egy különleges új célcsoport jelenik meg a múzeumi közönségkapcsolatok palettáján. Ezek a programok amellett, hogy a gyermekek számára különleges tanulási lehetőséget kínálnak, az idősek emlékezetének előmozdítását, valamint a nagyszülők és unokáik közötti családi kapcsolatok erősítését támogatják. Az unokákkal közösen szerzett élmények és a szociális interakció lehetősége pszichés szempontból is pozitív hatással bír az idősekre.

Az idősothonokba, illetve az idősek különféle szervezeteihez kitelepülő múzeumi programok száma szintén jelentős mértékben növekedett az utóbbi időben. A kitelepülő múzeumi programok két szempontból is nagy jelentőséggel bírnak. Egyrészt elérhetővé teszik a múzeumi tanulást azon mozgásukban korlátozott

⁶ Elottol, Raed M. A., & Bahauddin, Azizi (2011). A Competitive Study on the Interior Environment and the Interior Circulation Design of Malaysian Museums and Elderly Satisfaction. In: Journal of Sustainable Development. Vol. 4, No. 3; June 2011. 222-234.

⁷ [http://www.creativeaging.org/sites/default/files/users/user1/Ta's%20poster%20\(1\).pdf](http://www.creativeaging.org/sites/default/files/users/user1/Ta's%20poster%20(1).pdf) (2016. december 22.)

idősek számára, akiknek fizikálisan nehézkes lenne eljutniuk a múzeumba. Másrésztől lehetőséget teremt arra, hogy egy több foglalkozásból álló múzeumi programsorozat esetén a múzeumi oktatási szakemberek első ízben az idősek által ismert és megszokott helyszínen találkozzanak a résztvevőkkel, ezáltal egy bizalmi kapcsolat jöhessen létre a később, a múzeumi helyszínen folytatott programok megalapozásaként. Az olyan, időseket megcélzó, hagyományos múzeumi programok meghirdetése mellett, mint az előadás, beszélgetések és a filmvetítések, mind gyakrabban jelennek meg olyan innovatív múzeumi tanulási lehetőségek, melyek az idősek aktív részvételére épülnek. Az idősek digitális kompetenciáit fejlesztő múzeumi programok egyre népszerűbbé válnak az utóbbi időszakban, a különféle digitális fotókurzusok vagy a photoshop alkalmazására épülő kreatív művészeti műhelymunkák mind gyakrabban tűnnek fel az időseket megcélzó múzeumi programkínálatban. Az elfelejtett ízeket és ételkészítési technikákat felelevenítő múzeumi gasztronómiai programok szintén egyre nagyobb népszerűségnek örvendenek az időskorúak körében. A múzeumok mind változatosabb módon próbálják bevonni az idősek egyre bővülő célcsoportját, számos innovatív program jelent meg az utóbbi években, a kollektív versírásra vagy a családfa készítésére épülő programoktól kezdve, a szerepjátékokon át a múzeumok által szervezett speciális kirándulásokig bezárólag sokféle új kezdeményezéssel találkozhatunk.

Az emlékezést támogató, emlékeket előhívó múzeumi szenior programok mind nagyobb jelentőséget kapnak és számos területen pozitív hatást gyakorolnak a résztvevőkre, hiszen a látogatók aktív bevonódására alapozva stimulálják az emlékek előhívását, illetve hands-on elemekre építve támogatják az érzékelés útján való aktív tanulást. Az emlékezetet támogató múzeumi szenior programok során különösen nagy jelentőséget kap a történetmesélés, hiszen a résztvevők saját történeteik felelevenítése révén osztják meg az adott témakörrel kapcsolatos tapasztalataikat. Az idősek múzeumi programjai során kiemelt jelentőséget kap a résztvevők élettapasztalatának és korábbi élményeinek előhívása, felelevenítése. A saját élettörténetek új közönséggel való megosztása és a múzeumi programba való beépítése önmagában is pozitív pszichés hatást eredményez az önkibontakoztatás lehetőségének biztosítása, valamint a társadalmi izoláció csökkentése révén.

Múzeumi programok demens és Alzheimer-kórban szenvedő betegek számára

A demencia a 21. század legnagyobb demográfiai kihívásának ígérkezik. A becslések szerint 2015-ben világszerte kb. 47,5 millió ember szenvedett demenciától. A demens betegek száma és társadalmon belüli aránya radikálisan növekedik, az előrejelzések alapján 2050-re kb. 131,5 millió demens él majd a világon.⁸ Az Alzheimer-kór a demencia leggyakrabban előforduló formája. Minden Alzheimer-kóros demens, de nem minden demens beteg Alzheimer-kóros. A demens megbetegedések kb. 50-75 %-át okozza az Alzheimer-kór. Csak az Európai Unióban kb. 6,4 millió demens beteg él jelenleg.⁹ A demencia nem csupán a beteg életminőségét érinti, de alapvető hatást gyakorol a demens betegek családtagjaira és

⁸ <https://www.alz.co.uk/research/statistics> (2016. december 20.)

⁹ http://ec.europa.eu/health/major_chronic_diseases/docs/councilconclusions_1505515_en.pdf (.2016. december 21.)

gondozóira egyaránt. A demens betegek gondozóinak kb. 40%-a szenved depressziótól és 60%-uk minősítette munkáját rendkívül stresszesnek.¹⁰ A kutatások kimutatták, hogy a demens betegek gondozói jóval stresszesebbnek élik meg munkájukat, mint a mozgásukban korlátozott személyek gondozói.¹¹ A demencia tehát nem csupán az egészségügy egyik kiemelkedő kihívása, hanem a társadalom jelentős csoportjait alapvetően érintő probléma.

A muzeális intézmények egyre szélesedő társadalmi feladatvállalásával összhangban mind több múzeum kínál speciális programokat a demens betegek, illetve családtagjaik és gondozóik számára. Az elmagányosodás és az izoláció az idős korúak körében általános problémának tekinthető és különösen jelentős mértékben sújtja a demenciában szenvedő betegeket. Éppen ezért a demens betegeket megszólító múzeumi programok közös jellemzője, hogy lehetőséget kívánnak teremteni a szociális interakcióra és az érzelmi töltettel bíró kommunikációs alkalmak kialakítására, valamint mentálisan, érzelmileg és fizikailag is stimulálni kívánják a résztvevőket. Az ilyen programok közös vonása, hogy a pszichés jólét támogatása érdekében szórakoztatnak és lehetőséget nyújtanak a társas kapcsolatok kialakításához, valamint, hogy az idősek önbizalmának erősítésével bátorítani kívánják a résztvevőket a közösség életében való aktív részvételre. Míg a múzeumi demens programok egy része különféle módszerekkel és speciálisan kialakított eszközökkel az emlékek előhívására törekszik, addig a programok egy másik típusa a jelen megélésére és az érzelmi és mentális kibontakoztatásra helyezi a hangsúlyt. A demens betegeket megszólító programok általában a múzeumok és különböző közösségi, illetve egészségügyi szervezetek együttműködése révén valósulnak meg, illetve rendszerint bevonják a demens betegek gondozóit és családtagjait is. A múzeumi demens programok módszertani háttérének bővítése érdekében egyre gyakrabban jön létre kooperáció a múzeumok és a felsőoktatási intézmények között is.

A programokhoz kapcsolódóan a múzeumok gyakorta hoznak létre ún. „Memória Dobozt/ Bőröndöt”, melynek célja, hogy elősegítse a múzeumi személyzet és a demens betegek közötti párbeszéd megindulását, valamint az emlékek felidézését. Ezek a Memória Dobozok általában eredeti tárgyakat, tárgymásolatokat, hangokat és illatokat rejtenek. Mind több múzeum teszi kölcsönözhetővé az eredetileg a múzeumi demens programokhoz létrehozott Memória Dobozokat, elsősorban a demens betegekkel foglalkozó helyi szervezeteket, illetve szociális otthonokat kívánják megszólítani a lehetőséggel. A különféle érzékek stimulálása és a multiszenzoros tevékenységek a demens betegek kezelésének hatékony módszerei. A színek, illatok, hangok kiemelkedő szerepet töltenek be az emlékek előhívásában. A zene, asszociatív jellegének köszönhetően kiemelt jelentőséggel bír az emlékezést stimuláló múzeumi programokban.

Az egyik legismertebb és legsikeresebb múzeumi demens programot a new yorki Modern Művészetek Múzeuma (MOMA) kínálja 2006 óta. A múzeum „*Találkozz velem a MOMA-ban*”¹² címet viselő programja havi rendszerességgel kínál, speciálisan kiképzett múzeumpedagógusok által vezetett interaktív galéria-beszélgetést a demens betegek, családtagjaik és gondozóik számára.¹³ Az interaktív

¹⁰

http://www.csgmidwest.org/MLC/documents/Tuesday_AlzheimersPolicyCaregivers_JenniferRosen.pdf (2016. december 21.)

¹¹ <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3181916/> (2016. december 21.)

¹² Meet Me at MoMA Program

¹³ <https://www.moma.org/meetme/resources/index#history> (2016. december 20.)

jellegű, művészeti alkotásokat bevonó, valamint az agy stimulálására, az érzelmi töltettel bíró kommunikációra és szociális interakcióra épülő program pozitív hatást gyakorol a résztvevőkre önbizalmuk növelése és az emlékek előhívása következtében.¹⁴

Az elmúlt évtizedben radikálisan növekedett a demens betegeket megcélzó múzeumi programok száma az USA-ban. Például a San Diego-i Művészeti Múzeum három másik helyi múzeummal, illetve egy, az Alzheimer-kórt kutató szervezettel együttműködésben 2006-ban indította meg azóta is futó „Az Emlékek a Múzeumban” címet viselő, a demens betegek és kísérőjük páros munkájára épülő interaktív programját, mely a vizuális és verbális képességek stimulálását és az emlékek előhívását tűzte ki célul.¹⁵

Európában is mind több, a múzeumok, a felsőoktatási, szociális és egészségügyi intézmények közötti együttműködésen alapuló speciális program indul meg a demenciában szenvedők számára. Az egyik legsikeresebb európai demens programot a Liverpooli Nemzeti Múzeum hirdette meg 2012-ben. Az ún. „Emlékek Háza” program keretében egyrészt a demens betegek gondozóit, egészségügyi és szociális dolgozókat, másrészt a demens betegek családtagjait és barátait ismertették meg speciális módszertanukkal, mely az emlékek előhívását tűzte ki célul olyan módszertani újítások segítségével, mint az ún. múzeumi „Memória Séta”, vagy a kölcsönözhető Memória Bőrönd.¹⁶

Hazánkban a közelmúltban indultak meg az első kezdeményezések a demenciában szenvedő betegek múzeumi foglalkoztatásával kapcsolatosan. A Szentendrei Skanzen 2015-ben indította meg első, innovatív, a demens betegeket bevonó, pilot programját.

Az innovatív programok mellett mind több újszerű eszköz is megjelenik a demensek múzeumi tanulásának támogatása érdekében. A Glasgow-i Múzeum ún. *Memória Falat* alakított ki az intézményben, melynek célja, hogy a falon látható, illetve kézbe vehető tárgyak segítségével beszélgetést generáljon a demens látogatókkal az emlékek előhívása érdekében. Az emlékek felidézésének, valamint a beszélgetés megindításának stimulálására különféle applikációk is megjelentek már napjainkra. A Liverpooli Nemzeti Múzeum által kifejlesztett „Az én emlékeim háza” címet viselő applikáció segítségével például a demens betegek elkészíthetik saját memóriafájukat, memóriadobozukat, vagy memória-idővonalukat a programban megjelenített, az 1920-as és az 1980-as évek között használt hétköznapi tárgyak kiválasztásával.¹⁷

Konklúzió

A múzeumok szélesedő társadalmi feladatvállalásával összhangban mind gyakrabban találkozhatunk a specifikusan az idősek egyre szélesedő célcsoportját megszólító múzeumi programokkal. Az előregedő társadalmunknak köszönhetően várható, hogy a jövőben tovább nő az időskorúakat bevonó programok szerepe a múzeumok programkínálatán belül, valamint, hogy egyre gyakoribbá válnak a

¹⁴ https://www.alz.org/co/documents/making_art_accessible.pdf (2016. december 20.)

¹⁵ <http://adrc.ucsd.edu/flyers/MaTM2014.pdf> (2016. december 20.)

¹⁶ <http://www.liverpoolmuseums.org.uk/learning/projects/house-of-memories/resources.aspx> (2016. december 20.)

¹⁷ <http://www.liverpoolmuseums.org.uk/learning/projects/house-of-memories/my-house-of-memories-app.aspx> (2016. december 22.)

demens, illetve Alzheimer-kórban szenvedő betegek és gondozóik, illetve családtagjaik számára meghirdetett programok. Az időseket megcélzó múzeumi programok általános célkitűzése a célcsoport pszichés és mentális jólétének támogatása, valamint az izoláltság és magányosság csökkentése. Az időskorúakat megcélzó múzeumi programok inspirálják a múzeumok partnerségi kapcsolatainak szélesedését, hiszen az idősek különféle szociális szervezeteivel, egészségügyi intézményekkel, valamint a kutató- és felsőoktatási intézményekkel egyaránt szoros együttműködések jönnek létre az időskorúak múzeumi programjainak lebonyolításához, illetve módszertani fejlesztéseihez kapcsolódóan.